

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgra Seweryna Kapinosa pt.: *Tożsamość społeczno-kulturowa emigrantów polskich po 1989 r. w wielkiej Brytanii na przykładzie hrabstwa Hertfordshire*, ss. 368.**

**Promotor rozprawy: ks. prof. dr hab. Witold Jedynak, Uniwersytet Rzeszowski**

### **1. Ogólna ocena pracy – jej zawartości i struktury**

Recenzowana rozprawa składa się ze wstępu, dziewięciu zasadniczych rozdziałów, w tym z rozdziału metodologicznego, zakończenia, bibliografii oraz obszernego aneksu, zawierającego spis tabel, wykresów, rysunków, scenariusz wywiadu swobodnego oraz treść kwestionariusza ankiety skierowanej do polskich migrantów mieszkających w wielkiej Brytanii, w jednym z hrabstw (Hertfordshire). W recenzowanej rozprawie podjęty został niezmiernie ważny, aktualny a jednocześnie, ze względu na swoją specyfikę i dostęp do respondentów, trudny w aspekcie badawczym temat. Wiodącym problemem badawczym rozprawy jest próba odpowiedzi na pytanie: *Jakimi cechami (elementami) charakteryzuje się tożsamość społeczno- kulturowa Polaków przebywających w Wielkiej Brytanii ( s. 136)?*. Stąd też problematyka badawcza, którą podejmuje mgr Seweryn Kapinos koncentruje się, jak sam pisze we wstępie, na zweryfikowaniu hipotezy głównej (...) *zgodnie z którą Polaków w Wielkiej Brytanii charakteryzuje tożsamość społeczno-kulturowa oparta przede wszystkim na bazie sentymentalno-tradycyjnej, która aktywizuje się bardziej w sferze prywatnej niż publicznej (...)* ( str. 12).

Struktura pracy jest prawidłowa; poszczególne rozdziały następują po sobie w sposób logiczny zaś sposób prezentowania wiodących wątków umieszczanych w tych rozdziałach przejrzysty i uporządkowany. Drobne zastrzeżenia i uwagi polemiczne dotyczą przede wszystkim rozdziału metodologicznego i niektórych kwestii związanych z interpretacją uzyskanych danych empirycznych. Literatura przedmiotu przywoływana w pracy odnoszona

jest wprost do badanego problemu, tym samym w bibliografii pracy nie ma zbędnych pozycji, a więc takich, które są w luźny sposób powiązane z głównym nurtem rozważań teoretycznych.

## 2. Ocena założeń badawczych i ich realizacji

Doktorant w sposób wyraźny określa cel podjętych rozważań i badań empirycznych oraz problematykę badawczą, podkreślając, iż jego badaniom przyświecał głównie cel poznawczy – czyli próba odpowiedzi na pytanie: (...) *kim jest Polak w Wielkiej Brytanii i nosicielem, jakiego jest typu tożsamości* (s. 12- styl-p. D. W.-D). Rozumiem, że chodziło Autorowi o dominujący typ tożsamości, co wymagało wskazania na teoretyczną choćby możliwość zidentyfikowania innych typów owej tożsamości.

Recenzentka po lekturze przedłożonej rozprawy miała więc za zadanie dokonać oceny, czy treść odpowiedzi na to pytanie, udzielona przez Doktoranta, miała swoje wyraźne zakotwiczenie zarówno w literaturze przedmiotu jak i w opisie, diagnozie i interpretacji zebranego materiału empirycznego. Tym bardziej, że na użytek prowadzonych analiz Autor rozprawy wyróżnił siedem zasadniczych komponentów tożsamości, w tym przypadku tożsamości społeczno-kulturowej: zakorzenienie, udział w życiu społeczno-kulturowym, poczucie przynależności, duma i przekonanie na temat własnej odmienności, praktykowanie zwyczajów i znaczenie im przypisywane, zaangażowanie w życie organizacyjne, religijność. Jednak bez wcześniejszego zapoznania się z operacjonalizacją niektórych wymienionych komponentów, np. komponentu zakorzenienia, niejasne stają się mechanizmy przyczynowo-skutkowe regulujące ich wzajemne związki i zależności.

Doktorant swobodnie i kompetentnie porusza się w wybranych, ze względu na temat rozprawy, zarówno klasycznych jak i współczesnych stanowiskach teoretycznych dotyczących tożsamości. Zatem przy lekturze tej pracy recenzentka starała się odpowiedzieć na następujące pytania – wiodące dla podjętej przez Autora problematyki:

- czy Doktorant w sposób poprawny zidentyfikował wszystkie zmienne, kształtujące tożsamość społeczno-kulturową polskich imigrantów w Wielkiej Brytanii?
- czy ustalił, co w odniesieniu do polskich imigrantów w WB stanowi istotne warunki kontekstualne; istotne zarówno dla przebiegu procesu kształtowania tożsamości społeczno-kulturowej jak i możliwe do identyfikacji w sytuacji przyjętego postępowania badawczego i interpretacyjnego?

- czy przyjęta metodologia i postępowanie badawcze mające swoje teoretyczne afiliacje głównie w obrębie socjologii kultury pozwoliła wyłonić kategorie dotyczące **znaczenia** zakorzenienia, udziału w życiu społeczno-kulturowym, poczucia przynależności, dumy i przekonania na temat własnej odmienności, praktykowania zwyczajów i znaczenia im przypisywanego, zaangażowania w życie organizacyjne oraz religijności w procesie kształtowania badanej tożsamości?
- czy Doktorant w sposób jednoznaczny określił, które z przyjętych komponentów tożsamości społeczno-kulturowej odnoszone są do sfery prywatnej a które do sfery publicznej?
- czy wymieniona w hipotezie głównej tzw. baza sentymentalno-tradycyjna została w sposób wyraźny zoperacjonalizowana?,
- czy aktywizowanie się owej bazy sentymentalno-tradycyjnej w sytuacji bycia migrantem stanowi jedynie prostą kontynuację jej dominującego charakteru w procesie kształtowania tożsamości społeczno-kulturowej badanych również sprzed okresu migracyjnego, czy też to sytuacja bycia imigrantem uaktywnia ten rodzaj odniesień?
- w jaki sposób Doktorant dokonał rozstrzygnięcia interpretacyjnego, odnoszącego się do tego, iż tożsamość polskich imigrantów (...) *aktywizuje się **bardziej*** ( podkreśl. D. W.-D.) *w sferze prywatnej niż publicznej?*

Temat rozprawy, jej wiodący cel i oczekiwane rezultaty określone zostały w sposób jednoznaczny i wiele obiecujący zarówno z poznawczego jak i aplikacyjnego punktu widzenia. Wybór podstawy teoretycznej rozważań, oraz przyjęte rozstrzygnięcia metodologiczne czynią rozprawę zamierzeniem oryginalnym. Oczywiście, przy założeniu, że w ocenie pracy doktorskiej za najważniejsze uznamy trafność wyboru strategii procesu badawczego i pracy z danymi empirycznymi. Doktorant z pewnością dysponował z wyraźnymi przesłanki ku temu, by ramy teoretyczne rozprawy dotyczące problematyki tożsamości umieścić w szerszym, dość enumeratywnie potraktowanym kontekście procesów migracyjnych, abstrahując od choćby krótkich rozważań na temat zróżnicowania procesów adaptacyjnych, które przecież również związane są z migracjami. Mam nadzieję, że w trakcie publicznej obrony Doktorant odniesie się do tej mojej wątpliwości. Tym nie mniej należy stwierdzić, że w toku postępowania badawczego Doktorant zgromadził interesujący materiał empiryczny, uzyskany przy pomocy nawzajem uzupełniających się metod i technik badawczych, który potem został zinterpretowany w różnych wymiarach i przy zastosowaniu zaawansowanych metod statystycznych. Z pewnością interpretacje z którymi mamy w pracy

do czynienia mogłyby być jeszcze bardziej pogłębione, gdyby Doktorant zastosował, tak jak w odniesieniu do danych o charakterze ilościowym, choćby bardzo podstawowe metody analizy o charakterze jakościowym, np. metody z repertuaru analiz dyskursywnych. Stąd też bardzo interesujące dane uzyskane przez Doktoranta w trakcie realizowania wywiadów swobodnych i przywoływane w rozprawie mogą być traktowane jedynie jako ilustracja.

### 3. Szczegółowa ocena pracy w układzie chronologicznym

Ramy teoretyczne rozprawy stanowią dwa pierwsze rozdziały – razem około 80 stron (*Kontekst teoretyczny badań nad tożsamością* – rozdział I i *Kształtowanie tożsamości a migracja* – rozdz. II), w których Doktorant dokonał bardzo wyczerpującej, miejscami zbyt szczegółowej prezentacji wiodących wątków tematycznych. Stąd też w odniesieniu do niektórych kwestii brak jest bardziej pogłębionej polemiki Doktoranta z przywoływanymi stanowiskami teoretycznymi i zbyt sprawozdawczy tok wielu wywodów, bez wyraźnego wskazania momentów zwrotnych, zwłaszcza tych, odnoszących się do analizy ujmowania problematyki tożsamości *in statu nascendi*. W dodatku w sytuacji, gdy systemowe rozwiązania dotyczące logiki funkcjonowania unijnych rynków pracy wbrew pozorom mogą komplikować przebieg procesu kształtowania tożsamości społeczno-kulturowej migrantów. Na tę ostatnią kwestię Autor rozprawy zwraca uwagę w ostatnim podpunkcie punktu drugiego rozdziału drugiego. Stąd też problematyka dotycząca, tak jak to określił Doktorant, tożsamości w migracji, z punktu widzenia założeń badawczych pracy jest najbardziej interesująca.

Z całą pewnością pracy zyskałaby na wartości, gdyby ten wątek, zawarty na niecałych dziewięciu stronach (s. 88-96), został bardziej rozwinięty (przy rezygnacji z owych zbyt ogólnych rozważań na temat tożsamości) a potem stanowił wiodący punkt odniesienia przy interpretacji uzyskanych danych empirycznych, choćby tych, dotyczących transnarodowości jako nowej jakości we współczesnej migracji, której analiza coraz częściej opiera się na zredefiniowanych założeniach, pojęciach i zabiegach interpretacyjnych. W obydwu rozdziałach brak również wyraźnie wyodrębnionego podsumowania, w którym Autor rozprawy miałby sposobność dokonać nie tylko reasumpcji podnoszonych kwestii, ale również bardziej wyraźnego wyłożenia swego stanowiska teoretycznego. Rozdział III- *Wielka Brytania docelowym krajem migracji*, stanowi w mojej ocenie rozdział zbyt rozbudowany (ponad 30 stron), i choć z pewnością jego przygotowanie wymagało sięgania do bardzo

zróżnicowanych źródeł, to z punktu widzenia zasadniczego celu pracy znaczenie niektórych, zwłaszcza historycznych wątków, zostało przez Doktoranta wyraźnie przeszacowane.

Oceniając podstawowe założenia badawcze przyjęte przez Doktoranta należy stwierdzić, że choć cały projekt badawczy jest interesujący, a Doktorant wyszedł w trakcie jego realizacji obronną ręką, to jednak pojawiło się kilka wątpliwości i pytań adresowanych do Doktoranta:

1. jakie względy zadecydowały o tym, aby w rozdziale metodologicznym pracy doktorskiej w dyscyplinie socjologia istotnym zapleczem literaturowym były pozycje odnoszące się do pedagogiki? ( Z. Łobocki- *Metody i techniki badań pedagogicznych*; T. Pilch- *Zasady badań pedagogicznych* a nawet: Z. Skorny- *Prace magisterskie z psychologii i pedagogiki* czy T. Zaczyński – *Praca badawcza nauczyciela*)?,

2. czy Doktorant świadomie formułował niektóre pytania badawcze/problemowe, używając określeń dotyczących związku przyczynowo -skutkowego w sytuacji, w której zarówno **dopelnienie** ( za pomocą metody „kuli śnieżnej”) zasadniczej próby do badań ( 237 osób z którymi przeprowadzono badania ankietowe) i jak zastosowane metody i techniki analizy statystycznej na takie pytania nie mogły dostarczyć oczekiwanej odpowiedzi?; nie zgadzam się bowiem ze stwierdzeniem, że Autor rozprawy stosując metodę „kuli śnieżnej” dokonał zarazem doboru celowego, spełniającego wszystkie warunki brzegowe doboru celowego,

3. recenzentka nie odnalazła również w zasadach doboru próby informacji na temat tego, iż w tej próbie nie było osób niewierzących; a więc logicznie rzecz ujmując, problematyka określenia stopnia ich religijności w aspekcie porównawczym jest bezzasadna,

4. mam również wątpliwości co do tego ( choć nie wszyscy statystycy podzielają ten pogląd), czy w sytuacji, gdy mamy do czynienia z nieprobabilistycznym doбором próby zasadnym było stosowanie takich testów statystycznych jak test Kruskala-Wallisa zamiast narzędzi statystyki wielowymiarowej,

5. Doktorant na użytek badań empirycznych sformułował wspomnianą wcześniej hipotezę główną i aż 29 hipotez szczegółowych, w których jedna ze zmiennych niezależnych to najczęściej wiodąca cecha społeczno- demograficzna: płeć, wiek, miejsce zamieszkania w Polsce ( wieś, miasto), długość pobytu za granicą. Przy czym niektóre z tych hipotez wydają się dość oczywiste i nie wymagające weryfikacji, np. hipoteza mówiąca o tym, iż osoby starsze częściej uczestniczą w praktykach religijnych niż osoby młode. Do innych elementów procesu postępowania badawczego, nie mam żadnych uwag. Na szczególne podkreślenie

zasługuje fakt, iż Doktorant wykazał się wysokim poziomem samoświadomości metodologicznej, o czym świadczą często przytaczane komentarze odautorskie, zarówno w części metodologicznej jak i empirycznej pracy. Generalnie rzecz ujmując rozwiązania metodologiczne przyjęte na użytek zaplanowanych badań dowodzą, że kompetencje warsztatowe Doktoranta należy ocenić wysoko.

Przechodząc zatem do oceny sposobu prezentacji i interpretacji wyników badań empirycznych, zawartych w rozdziałach od V-IX należy stwierdzić, że mimo obecności wielu wątków tematycznych i wielu poziomów i sposobów analizy Autor pracy z dużą pomysłowością i wnikliwością wykorzystuje możliwości tkwiące w przyjętej metodologii, a przeplatanie się indukcyjno – dedukcyjnego rozumowania, głęboko osadzonego w przyjętej strategii badawczej pozwala recenzentce docenić znaczenie realizowania ramowych postulatów badawczych. Jedyna istotna uwaga dotyczy **sposobu** przedstawiania wyników weryfikacji tak licznych hipotez. Z pewnością zdecydowanie łatwiej byłoby ocenić wyniki uzyskanych weryfikacji, gdyby każdorazowo, bądź w sposób zbiorczy Autor rozprawy przypominał treść hipotezy i posiłkując się wynikami zastosowanych testów statystycznych orzekał o efektach weryfikacji; mówiąc prościej stwierdzał, czy hipoteza została zweryfikowana pozytywnie czy negatywnie. Oczywiście, pracę syntetyzującą czy agregującą wyniki weryfikacji hipotez może przeprowadzić sam czytelnik rozprawy, w tym przypadku jej recenzent, ale z pewnością nie ułatwia to śledzenia procesu interpretacji danych empirycznych.

Pora zatem powrócić do sformułowanych wcześniej pytań pod adresem rozprawy po to, aby ocenić realizację przyjętych celów i założeń badawczych. W zasadzie na wszystkie podstawowe pytania sformułowane przeze mnie uzyskałam odpowiedź. Mgr Seweryn Kapinos zidentyfikował złożone i interesujące procesy kształtujące tożsamość społeczno-kulturową polskich migrantów w Wielkiej Brytanii oraz zweryfikował zarówno hipotezę główną jak i hipotezy szczegółowe. To co spowodowało pewien niedosyt interpretacyjny to zbyt duża ostrożność Doktoranta w formułowaniu rekomendacji pod adresem polskich władz, związanych z podejmowaniem bardziej systematycznych działań na rzecz kultywowania wśród polskich emigrantów w WB kultury i tradycji narodowej. Sądzę również, że w oparciu o zrealizowany projekt badawczy Doktorant mógł pokusić się o rekomendacje natury teoretycznej, dotyczące konieczności wypracowania nowego paradygmatu odnoszącego się do badań tożsamości współczesnych europejskich migrantów funkcjonujących w

zglobalizowanych, ponowoczesnych, coraz bardziej równolegle układających się światach społecznych, ujętych w instytucjonalne ramy rozwiązań unijnych.

### **Podsumowanie**

Oceniając sposób realizacji przyjętego celu rozprawy, interesujące i bardzo spójne założenia metodologiczne, bardzo duży wkład pracy, zarówno koncepcyjnej jak i logistycznej czy czasowej oraz uzyskane rezultaty, należy stwierdzić, że niektóre kierunki interpretacji zastosowane przez Doktoranta mogą stanowić inspirację do kontynuowania tej problematyki. Odnosząc sformułowane problemy, pytania oraz hipotezy badawcze do uzyskanych przez Doktoranta wyników oraz do sposobu ich prezentacji i interpretacji, należy stwierdzić, że Autor rozprawy odpowiedział zarówno na wszystkie pytania badawcze jak i w sposób poprawny zweryfikował sformułowane hipotezy.

Ramy teoretyczne rozprawy zostały dobrze dobrane i wykorzystane, zarówno w części czysto literaturowej jak i w rozdziałach empirycznych. Prezentowana wiedza dotycząca podjętej problematyki jest pogłębiona i dobrze uporządkowana; co więcej, Doktorant prezentując zróżnicowane podejścia teoretyczne i badawcze do fenomenu kształtowania się tożsamości jednostkowej, społecznej, zbiorowej czy społeczno –kulturowej, uwikłanej w procesy migracyjne i adaptacyjne de facto bardzo dobrze zilustrował fenomen wieloparadygmatyczności nauk społecznych, zwłaszcza socjologii. Przyjmując na użytek własnych rozważań o charakterze empirycznym operacyjne rozumienie tożsamości społeczno-kulturowej, Doktorant pokazał w sposób bardzo przejrzysty, iż koncentracja na takich a nie innych wymiarach czy aspektach tożsamości człowieka w ponowoczesnym świecie społecznym, którego granice stają się coraz bardziej rozmyte zależy przede wszystkim od tego, jaki szerszy kontekst społeczny stanowić będzie wiodącą ramę interpretacyjną. W przypadku recenzowanej pracy tym kontekstem są procesy migracyjne w obrębie Unii Europejskiej, w tym przypadku w obrębie Wielkiej Brytanii.

W moim odczuciu Doktorant w swoich interpretacjach nie docenił jednak znaczenia tego, iż na proces kształtowania tożsamości społeczno-kulturowej Polaków migrujących do WB w istotny wpływ może mieć nie do końca uświadamiane przez nich poczucie braku bezalternatywności dokonanego wyboru; niedoceniony został również wątek zróżnicowanego przecież przebiegu procesu adaptacyjnego u osób z okresu przedakcesyjnego i po wejściu Polski w struktury unijne. Nie chodzi tutaj zresztą tylko o moment czasowy, ale przede wszystkim o to, iż decyzje migracyjne Polaków w okresie przedakcesyjnym obciążone były

większą dozą niepewności i ryzyka. Wydaje się, że można byłoby kosztem częściowej rezygnacji z rozbudowanych analiz, głównie o charakterze statystycznym, dotyczących rozmiarów i typologii migracji Polaków do WB, podjąć próbę zdiagnozowania cech charakterystycznych postaci adaptacji społeczno-kulturowej polskich migrantów w WB. Tym bardziej, że dominujące treści tożsamości społeczno-kulturowej badanych migrantów przekładają się wprost na złożony przeciw proces adaptacji kulturowej.

#### 4. Uwagi natury edytorskiej

Na koniec należy poczynić kilka uwag dotyczących redakcyjnej strony rozprawy. Doktorant z pewnością włożył dużo pracy i staranności w przygotowanie rozprawy od strony edytorskiej, co nie oznacza, że w pracy nie występują drobne uchybienia. Dotyczą one przede wszystkim zazwyczaj trudnych do uniknięcia „literówek” ( np. na str. 13- „*interkacjonizmu*” zamiast interakcjonizmu; str. 131- „nie tylko” zamiast- nie tylko); niekiedy również stylu ( np. str. 13 – „*opis kariery zagadnienia na gruncie różnych podejść*” czy sposobu przywoływania w tekście danych procentowych: **jest % a winno być proc.**; jednak ten ostatni błąd czyniony jest obecnie dość powszechnie). W bibliografii w odniesieniu do pozycji: *Współczesne teorie socjologiczne*, T. II, Warszawa 2006, jako redaktor podana jest jedynie Aleksandra Jasińska – Kania; winno zaś być: A. Jasińska-Kania, L.M. Nijakowski, J. Szacki, M. Ziółkowski ( wybór i opracowanie).

#### Konkluzja

Podsumowując przedstawione wyżej, wszystkie oceny i uwagi dotyczące rozprawy należy stwierdzić, iż praca doktorska mgra Seweryna Kapinosa pt.: *Tożsamość społeczno-kulturowa emigrantów polskich po 1989 r. w wielkiej Brytanii na przykładzie hrabstwa Hertfordshire*, jest oryginalnym przedsięwzięciem badawczym, potwierdzającym przygotowanie Doktoranta do samodzielnej pracy badawczej. Rozprawa zawiera wyraźnie sformułowany cel poznawczy, dobrą obudowę literaturową, opiera się na pomyślnie zrealizowanym projekcie empirycznym, którego rezultaty, mimo drobnych uwag, oceniam bardzo pozytywnie. Całość rozprawy świadczy korzystnie o umiejętnościach i kompetencjach badawczych jej Autora.

Zatem rozprawa doktorska mgra Seweryna Kapinosa spełnia wymagania stawiane pracom doktorskim, określone art. 13.1 Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (z dnia 14 marca 2003 r., Dz. U. Nr 65, poz. 595, z późn. zm.), tzn. stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, a Doktorant wykazał



się ogólną wiedzą teoretyczną w zakresie socjologii. Wnoszę więc o dopuszczenie mgra Seweryna Kapinosa do dalszych etapów postępowania doktorskiego, a przedłożoną do recenzji pracę rekomenduję jako podstawę nadania mgr Sewerynowi Kapinosowi stopnia naukowego doktora nauk społecznych w dyscyplinie socjologia.

